

Anna Machnik
Zakład Psychologii
Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Poczucie winy występujące u osób, które doznały straty przyjaciela w wyniku śmierci samobójczej

Wprowadzenie

Okolo miliona ludzi na całym świecie co roku popełnia samobójstwo, z czego — w przybliżeniu — na każdą samobójczą śmierć przypada 6 osób, które doznają intensywnego smutku (Shneidman, 1969; za: Hawton, Van Heeringen, 2000). Dlatego też, aż 6 milionów ludzi każdego roku przeżywa samobójczą śmierć bliskiej mu osoby. Przyjmuje się, że strata bliskiego jest jednym z najbardziej stresujących wydarzeń w życiu człowieka (Holmes, Rahe, 1967; za: Hawton, Van Heeringen, 2000). Ludzie, którzy doznali straty bliskiej osoby w wyniku śmierci samobójczej w literaturze przedmiotu nazywani są „ofiarami ocalenia”. Pojęcie to zostało zapożyczone z języka angielskiego od Erwina Shneidmana i przetłumaczone na język polski przez Pilecką (1995). Shneidman (1973, za: Pilecka, 1995) wprowadził termin „suicide survivors”, na określenie osób, którzy przeżyli wojnę, jednak używał również tego terminu, gdy mówił o ludziach, którzy stracili bliską im osobę w wyniku śmierci samobójczej (Pilecka, 1995).

Biorąc pod uwagę fakt, że proces zdrowienia po stracie bliskiej osoby może trwać cztery lata, a nawet dłużej, problem ten zasługuje na uwagę.

Bardzo trudnym doświadczeniem życiowym dla każdego człowieka jest strata bliskiej osoby, zwłaszcza gdy bliski sam postanawia odebrać sobie życie. Rozpacz po samobójczej śmierci bliskiego ma pewne cechy charakterystyczne związane ze szczególną naturą straty (Pilecka, 1995, s. 49). Należy uwzględnić tutaj wolicjonalny aspekt samobójstwa, gdyż chyba żadna forma odrzucenia drugiej osoby nie ma większej siły wyrazu, nie jest bardziej otwartym zainicjowaniem wrogości niż samobójstwo. Akt samobójczy wymierzony jest przeważnie w kogoś innego, po to, aby sprawić mu ból i ukarać go za jego przewinienia. Jest to szczególny rodzaj zemsty. Kolejnym ważnym aspektem, związanym ze śmiercią samobójczą jest poczucie winy, które pojawia się u ofiar ocalenia niemal automatycznie. Wprawdzie poczucie winy występuje po każdego rodzaju śmierci bliskiej osoby, to jednak w przypadku śmierci samobójczej jest ono bardziej dotkliwe i często łączy się z po-

czuciem wstydu (Pilecka, 1995). Należy wspomnieć, iż bliscy samobójcy otrzymują mniejsze wsparcie społeczne, niż bliscy, którzy doznali straty, w wyniku innego rodzaju śmierci.

Bardzo często ofiary ocalenia spotykają się z potępieniem (Pilecka, 1995). Należy zaznaczyć tutaj, iż samobójstwo od wieków było piętnowane, w zależności od kultury. Na przykład w Wielkiej Brytanii i Francji krewnym samobójcy odbierano majątki, a samobójcom odmawiano pogrzebu i pochówku na cmentarzu. Eskimosi natomiast akceptują samobójstwo uważając je za czyn chwalebny, a ci, którzy odebrali sobie życie, według wierzeń, zajmują uprzywilejowane miejsce na drugim świecie (Pilecka, 1995, s. 48 – 49).

W literaturze dotyczącej przeżywania procesu żałoby oraz uczuć jej towarzyszących, tradycyjnie śmierć samobójczą kojarzono ze szczególnie trudnym procesem żałoby. Jednakże, w 1982 r. przeprowadzono badania, które miały zmodyfikować opinie na temat przechodzenia procesu żałoby przez osoby, które doznały samobójczej śmierci bliskiej osoby. Calhoun i jego współpracownicy (za: Hawton, Van Heeringen, 2000) zwrócili szczególną uwagę na wady dotychczasowych badań, gdzie brakowało grup kontrolnych, a badania miały formę wywiadu. Badacze wywnioskowali, iż założenie, że żałoba po śmierci samobójczej jest cięższa niż żałoba w przypadku innego rodzaju śmierci, może nie być prawdziwe (McIntosh, 1993; za: Hawton, Van Heeringen, 2000). W kontrolowanych badaniach użyto grup porównawczych. Grupy składały się z większej liczby osób oraz dokonano skomplikowanych analiz, włączając kontrolę socjodemograficzną (Barrett, Scott, 1990; Cleiren, 1993; Demi, 1984; Grad, Zavasnik, 1996; Farberow, 1987; za: Hawton, Van Heeringen, 2000). Dokonano również standaryzacji i skonstruowano odpowiednie testy, w których zawarto pytania dotyczące przeżywania przez opłakujących żałoby. Testy te badały siłę i intensywność przeżywanego smutku i żalu, zdrowie psychiczne i fizyczne oraz stosunki społeczne. Farberow (1987; za: Hawton, Van Heeringen, 2000) i jego współpracownicy przeprowadzili badania, które potwierdziły założenia Calhouna. Obserwowali oni przez 30 miesięcy zmiany, jakie zachodziły w dużych grupach ludzi, którzy przeżyli śmierć samobójczą bliskiej im osoby, drugą grupę stanowiły osoby, które straciły kogoś bliskiego w wyniku innego rodzaju śmierci, niż śmierć samobójczą, natomiast trzecią grupę stanowiły osoby, które nie przeżywały żałoby. W badaniach tych wzięto pod uwagę zmienne demograficzne i psychospołeczne oraz rodzaj śmierci i jej wpływ na przeżywanie straty. Badania te zwróciły uwagę badaczy na znaczenie czynników psychospołecznych i ich wpływ na sposób przeżywania żałoby po śmierci samobójczej (Hawton, Van Heeringen, 2000). Głęboka natura smutku, brak dokładnych definicji oraz brak narzędzi do badania procesu żałoby prowadzi do wielu metodologicznych oraz etycznych problemów, dlatego też, z wielką ostrożnością należy podejść do wyników badań, do jakich doszli Farberow i Calhoun (za: Hawton, Van Heeringen, 2000).

Ostatnie badania (Cleiren, 1993; za: Hawton, Van Heeringen, 2000) wykazały, iż bardzo duży wpływ na proces żałoby mają takie czynniki, jak: wiek osoby zmarłej, pokrewieństwo, kultura w jakiej żyje osoba opłakująca, uprzednie doświadczenia straty oraz rodzaj relacji ze zmarłym. Inne czynniki to: kondycja psychiczna osoby opłakującej przed doświadczeniem straty, efekt zaskoczenia, wsparcie po stracie otrzymane od otoczenia oraz stopień nasilenia smutku w pierwszych miesiącach po stracie. Cleiren stwierdził, że u osób w żałobie po śmierci samobójczej występuje silniejsze poczucie winy, silniejsza potrzeba zrozumienia przyczyny śmierci oraz doświadczają one mniejszego wsparcia społecznego. Inne reakcje, jak np. złość, depresja, zaprzeczenie czy poczucie ulgi występują również

u osób w żałobie po innych rodzajach śmierci (Calhoun, 1982; za: Hawton, Van Heeringen, 2000).

Problem badania osób, które doznały straty w wyniku śmierci samobójczej wciąż pozostaje otwarty. Wciąż nie mamy pewności, czy Cleiren w swoich badaniach w 1993 r. (za: Hawton, Van Heeringen, 2000) wziął pod uwagę wszystkie zmienne.

Głównym celem artykułu jest zbadanie, czy poczucie winy występujące u osób przeżywających stratę zależy od rodzaju straty, rodzaju śmierci i czynników sytuacyjnych oraz zbadanie, czy poczucie winy występujące u ofiar ocalenia po stracie przyjaciela jest silniejsze od poczucia winy występującego u osób, które doznały straty w wyniku śmierci innego rodzaju, niż śmierć samobójcza. Pod pojęciem rodzaju straty kryje się to, czy osieroceni i osoba zmarła pozostawali ze sobą w związku przyjacielskim. Gdy mówię o rodzaju śmierci, mam na myśli to, czy osieroceni doznali straty w wyniku śmierci samobójczej, czy w wyniku innego rodzaju śmierci, jaką jest śmierć niesamobójcza jak np.: śmierć naturalna, śmierć w wyniku choroby czy śmierć nagła w wyniku wypadku. Na czynniki sytuacyjne składają się takie czynniki jak to, czy osieroceni doświadczali w przeszłości straty, czy utrzymywali częste kontakty z osobą zmarłą oraz, czy otrzymali wsparcie społeczne po stracie bliskiego. Ważne jest również przedstawienie, czym jest przyjaźń. Każdy z nas szuka przyjaciela i większość stworzyła własną, indywidualną definicję przyjaźni. Najczęściej za przyjaciela uważamy osobę, która jest nam bliska, w której towarzystwie czujemy się dobrze i której możemy zaufać.

Dla większości z nas przyjaciel to osoba, na której możemy polegać i która nie odwraca się do nas tyłem, kiedy potrzebujemy pomocy. Przyjacielem może być ktoś, kogo znamy od dziecka, partner życiowy, osoba, którą poznaliśmy w pracy, czy nawet przypadkowo napotkany człowiek, z którym weszliśmy w kontakt, tak więc bliskość relacji nie jest wyznacznikiem przyjaźni.

Do najczęściej podawanych przez ludzi określeń opisujących uczucie przyjaźni należą: wzajemne zrozumienie, lojalność, zaufanie, akceptacja, wzajemna pomoc, szczerość, bezinteresowność oraz wolność i tolerancja. Na podstawie przytoczonych przeze mnie określeń współczesny człowiek wyznacza kryteria, na podstawie, których szuka bliskiej mu osoby zasługującej na miano przyjaciela.

Bardzo trudno jest przeprowadzić tego typu badania ze względów metodologicznych i etycznych. Przechodzenie przez proces żałoby jest sprawą indywidualną każdego człowieka i nie istnieje jeden, uniwersalny wzorzec, według którego przebiega żałoba.

W prezentowanych badaniach stawiam szczegółowe hipotezy badawcze:

H_{1.1}. Rodzaj straty jest zmienną determinującą poczucie winy występujące u osób przeżywających stratę.

H_{1.2}. Rodzaj śmierci jest zmienną determinującą poczucie winy występujące u osób przeżywających stratę.

H_{1.3}. Wcześniejsze doświadczenie straty przez osobę opłakującą jest zmienną determinującą poczucie winy występujące u tych osób.

H_{1.4}. Relacja z osobą zmarłą jest zmienną determinującą poczucie winy występujące u osób przeżywających stratę.

H_{1.5}. Rodzaj wsparcia, jakie otrzymała osoba opłakująca od otoczenia jest zmienną determinującą występowanie poczucia winy u osób przeżywających stratę.

Zmienną zależną jest poczucie winy, a zmiennymi niezależnymi: rodzaj straty, rodzaj śmierci, wcześniejsze doświadczenie straty, relacja z osobą zmarłą oraz rodzaj wsparcia, jakie osierocony otrzymywał od otoczenia.

Analiza problemu w świetle literatury przedmiotu oraz wyników wcześniejszych badań przeprowadzonych przez ostatnie dziesięć lat (np. badań Cleiren, 1993; van Heeringen'a, 1999) wskazuje, że prawdopodobieństwo potwierdzenia postawionych przeze mnie hipotez badawczych jest duże. Podejmując więc temat i przeprowadzając omawiane w tej pracy badania oczekiwałam podobnych rezultatów, jakie Clairen uzyskał w swoich badaniach.

Badania empiryczne

Metoda

Aby zbadać prawdziwość postawionych hipotez badawczych, skonstruowałam odpowiednie narzędzie badawcze. Stanowią je cztery wersje kwestionariusza (wersja dla kobiet ofiar ocalenia, wersja dla mężczyzn ofiar ocalenia, wersja dla kobiet po stracie bliskiej osoby, oraz wersja dla mężczyzn po stracie bliskiej osoby) złożonego z trzech części. W związku z tym, że badania miały charakter eksploracyjny, nie szacowałam wskaźników trafności i rzetelności testu, gdyż stanowił on formę pilotażu do kolejnych badań.

Pierwsza część kwestionariusza bada relację, jaka istniała pomiędzy osobą, która doznała straty a osobą zmarłą. Składa się z 12 twierdzeń o pięciostopniowej skali odpowiedzi. Poszczególne pytania kwestionariusza dotyczą definicji przyjaźni oraz sprawdzają, czy osoba opłakująca była ze zmarłym w związku przyjacielskim.

Druga część kwestionariusza wykorzystana w omawianych badaniach odnosi się do badania poczucia winy. Obejmuje on 12 twierdzeń dotyczących odczuć i zachowań osób, które doznały straty bliskiej osoby. Osoba badana ustosunkowuje się do podanych twierdzeń, zaznaczając odpowiedź „tak” lub „nie”. Kwestionariusz ten został skonstruowany w oparciu o technikę Thurstone'a zwaną: metodą równych interwałów (Brzeziński, 1978).

Trzecia część kwestionariusza dotyczy czynników sytuacyjnych. Osoba badana ustosunkowuje się do 12 twierdzeń, zakreślając na pięciostopniowej skali jedną z przedstawionych odpowiedzi: a — całkowicie się zgadzam; b — zgadzam się; c — nie mam zdania; d — nie zgadzam się; e — zupełnie się nie zgadzam. W konstruowaniu tej części narzędzia badawczego wykorzystano „Skalę Likerta” (Brzeziński, 1978). Wzięto pod uwagę takie czynniki sytuacyjne, jak: wcześniejsze doświadczenia straty, relacja ze zmarłym oraz wsparcie otoczenia.

Opis badanych grup

Badania przeprowadzonym w latach 2001 – 2002 zostały poddane dwie grupy osób po stracie, liczące po 15 osób (łącznie 30 osób).

Pierwszą grupę — grupę badaną (właściwą) stanowiły osoby, które doznały straty przyjaciela w wyniku śmierci samobójczej. Najmłodszy z badanych miał 24 lata, a najstarszy 29 lat. W grupie było 6 kobiet i 9 mężczyzn.

Drugą grupę — grupę kontrolną (porównawczą) stanowiły osoby, które doznały straty w wyniku innego rodzaju śmierci, niż śmierć samobójcza. Były to osoby w wieku od 25 do 29 lat. W grupie było 6 kobiet i 9 mężczyzn.

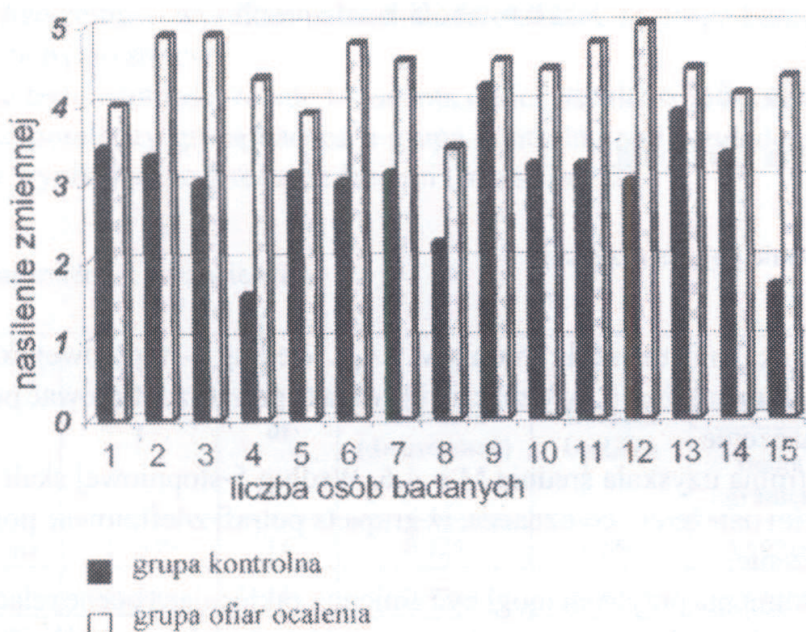
Dane uzyskane w trakcie przeprowadzonych badań zostały następnie poddane analizie statystycznej, w której porównałam wyniki uzyskane w grupie ofiar ocalenia po stracie przyjaciela, oraz w grupie osób, które doznały straty bliskiej osoby w wyniku śmierci nie-samobójczej. Na tej podstawie usiłowałam stwierdzić, czy poczucie winy występujące u ofiar ocalenia po stracie przyjaciela jest silniejsze od poczucia winy występującego u osób, które doznały straty w wyniku śmierci innego rodzaju, niż śmierć samobójcza.

Wyniki badań własnych

Analiza statystycznych wyników omawianych badań polegała na porównaniu średniej w grupie ofiar ocalenia ze średnią uzyskaną w grupie kontrolnej w stosunku do każdej zmiennej, oraz na obliczeniu statystyk testu istotności różnic t-studenta dla danych otrzymanych w kwestionariuszu. Przyjęte hipotezy są hipotezami typu istotności różnic. Stąd procedura badań empirycznych opartych na porównaniu grupy badanej ofiar ocalenia z grupą kontrolną (osób, które doznały straty w wyniku innego rodzaju śmierci, niż śmierć samobójcza). W takim sposobie prowadzenia badań chodzi przede wszystkim o uzyskanie odpowiedzi na pytanie typu: czy zaobserwowane różnice między wynikami uzyskanymi przez grupę badaną i grupę kontrolną są statystycznie istotne (na danym poziomie istotności statystycznej ($\alpha = 0,05$) (por. Brzeziński, 1997).

Wyniki pierwszej części kwestionariusza

W pierwszej części kwestionariusza uzyskałam wyniki mówiące o charakterze związku osoby badanej ze zmarłym oraz o tym, jak badani pojmują pojęcie przyjaźni.

Rys. 1. Związek osób badanych ze zmarłym

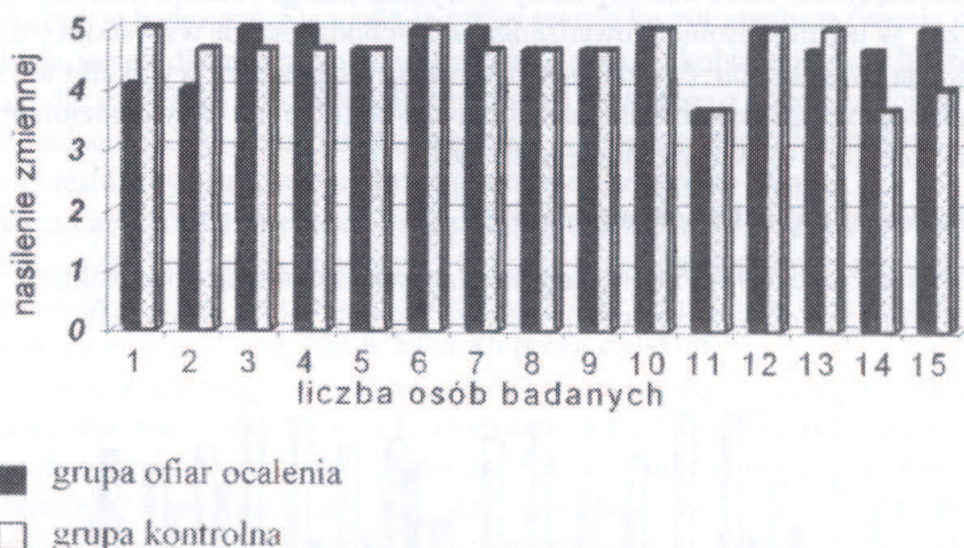
Grupa ofiar ocalenia uzyskała średnią $M = 4,42$. Według 5-stopniowej skali Likerta jest to wynik o wysokim natężeniu, co oznacza, iż grupa ta pozostawała w silnym związku przyjacielskim z osobą zmarłą.

Grupa kontrolna uzyskała średnią $M = 3,01$. Według 5-stopniowej skali Likerta jest to wynik przeciętny, znajdujący się w strefie ciszy interpretacyjnej.

Za pomocą testu istotności różnic t-studenta obliczyłam, że istnieje różnica statystycznie istotna pomiędzy grupą badaną a grupą kontrolną ze względu na siłę więzi przyjacielskiej (patrz: Tab. 1).

Tabela 1. Zróżnicowanie grup ze względu na siłę więzi przyjacielskiej

	t	df	Istotność (dwustronna)	Różnica średnich	95% przedział ufności dla różnicy średnich	
					Dolna granica	Górna granica
grupa ofiar ocalenia	16,222	14	0,001	27,2000	23,6038	30,7962
grupa kontrolna	39,892	14	0,001	39,8667	37,7232	42,0101

Rys. 2. Definiowanie pojęcia przyjaźni

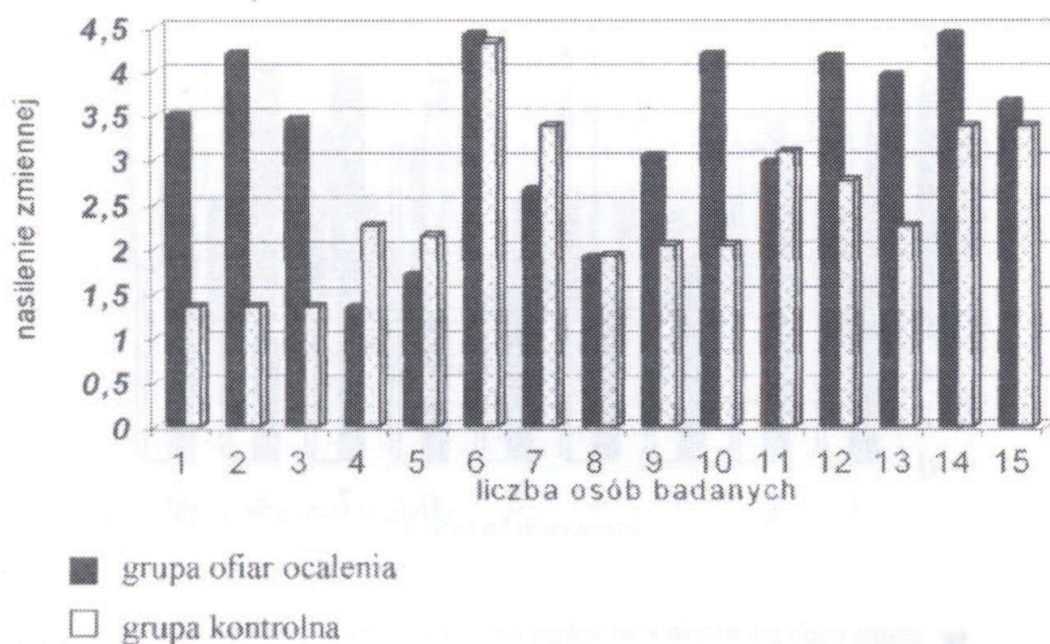
Grupa ofiar ocalenia uzyskała średnią $M = 4,7$. Według 5-stopniowej skali Likerta jest to wynik o wysokim natężeniu, co oznacza, iż grupa ta potrafi zdefiniować pojęcie przyjaźni i zna jego znaczenie.

Grupa kontrolna uzyskała średnią $M = 4,6$. Według 5-stopniowej skali Likerta jest to wynik o wysokim natężeniu, co oznacza, iż grupa ta potrafi zdefiniować pojęcie przyjaźni i zna jego znaczenie.

Sposób rozumienia przyjaźni mógł być zmienną zakłócającą ocenę relacji, dlatego też, zbadalam, czy osoby z obu grup rozumieją przyjaźń w podobny sposób. Zbliżony sposób rozumienia pojęcia przyjaźni wzmacnia wartość ocen związku.

Wyniki drugiej części kwestionariusza

Na podstawie drugiej części kwestionariusza uzyskałam wyniki mówiące o natężeniu poczucia winy, występującym u osób po stracie oraz dane mówiące o tym, czy poczucie winy jest silniejsze w grupie ofiar ocalenia od poczucia winy w grupie kontrolnej.

Rys. 3. Poczucie winy po stracie przyjaciela

Grupa ofiar ocalenia uzyskała średnią $M = 3,30$. Według 11-stopniowej skali Thurstone'a jest to wynik przeciętny, o wysokim natężeniu, co oznacza, że grupa ofiar ocalenia odczuwa silne poczucie winy po stracie przyjaciela.

Grupa kontrolna uzyskała średnią $M = 2,47$. Według 11-stopniowej skali Thurstone'a jest to wynik przeciętny, o wysokim natężeniu, co oznacza, że grupa kontrolna przeżywa silne poczucie winy po stracie.

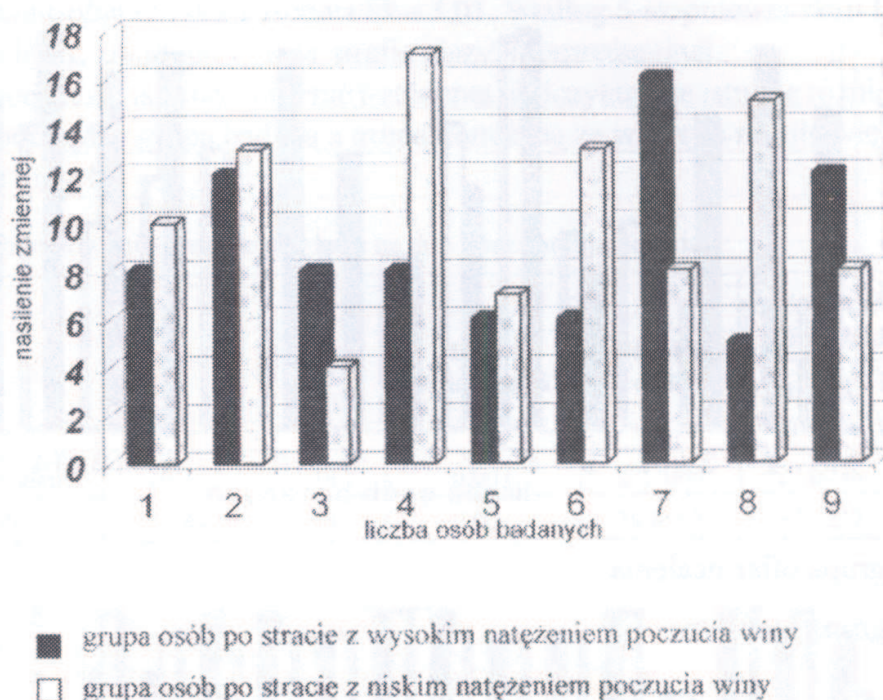
Za pomocą testu istotności różnic t-studenta obliczyłam, że nie istnieje różnica statystycznie istotna pomiędzy grupą badaną a grupą kontrolną pod względem odczuwanego poczucia winy wynikającego z rodzaju śmierci (patrz: Tab. 2).

Tabela 2. Rodzaj śmierci a poczucie winy

	t	df	Istotność (dwustronna)	Różnica średnich	95% przedział ufności dla różnicy średnich	
					Dolna granica	Górna granica
grupa ofiar ocalenia	12,630	14	0,125	39,6560	32,9218	46,3902
grupa kontrolna	15,593	14	0,125	32,6127	28,1268	37,0985

Wyniki trzeciej części kwestionariusza

W trzeciej części kwestionariusza uzyskałam wyniki mówiące o tym, czy czynniki sytuacyjne takie jak wsparcie społeczne, wcześniejsze doświadczenie straty oraz relacja ze zmarłym miały wpływ na natężenie odczuwanego poczucia winy. Badałam grupę osób z wysokim i niskim natężeniem odczuwanego poczucia winy.

Rys. 4. Wsparcie społeczne a natężenie odczuwanego poczucia winy

Za pomocą testu istotności różnic t-studenta obliczyłam, że nie istnieje różnica statystycznie istotna pomiędzy grupą osób z wysokim poczuciem winy a grupą osób z niskim poczuciem winy pod względem tego, czy istnieje związek pomiędzy rodzajem wsparcia a natężeniem odczuwanego poczucia winy (patrz: Tab. 3).

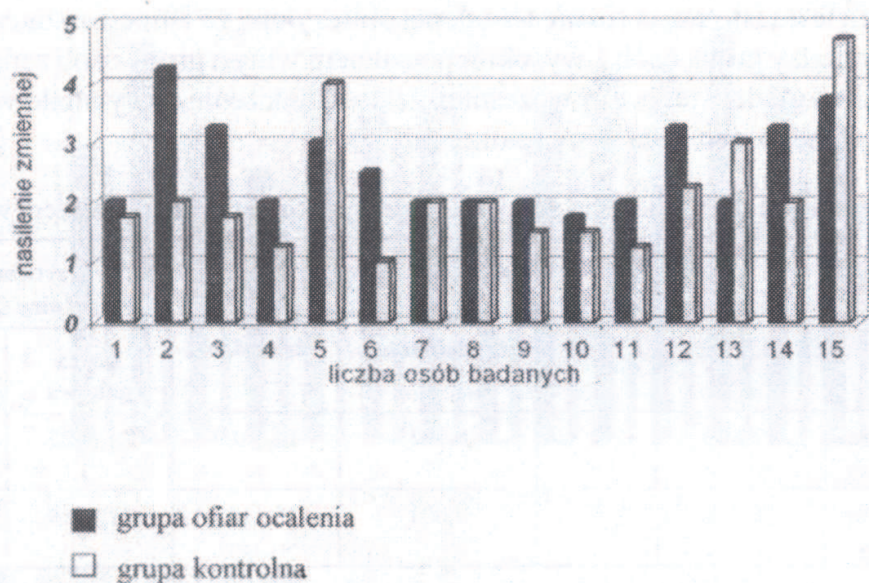
Tabela 3. Wsparcie społeczne u osób po stracie z wysokim i niskim poczuciem winy

	t	df	Istotność (dwustronna)	Różnica średnich	95% przedział ufności dla różnicy średnich	
					Dolna granica	Górna granica
osoby z wysokim poczuciem winy	7,488	8	0,125	9,0000	6,2285	11,7715
osoby z niskim poczuciem winy	7,510	8	0,125	10,5556	7,3146	13,7965

Grupa ofiar ocalenia uzyskała średnią $M = 2,6$. Według 5-stopniowej skali Likerta jest to wynik przeciętny, znajdujący się w strefie ciszy interpretacyjnej.

Grupa kontrolna uzyskała średnią $M = 2,13$. Według 5-stopniowej skali Likerta jest to wynik przeciętny, znajdujący się w strefie ciszy interpretacyjnej.

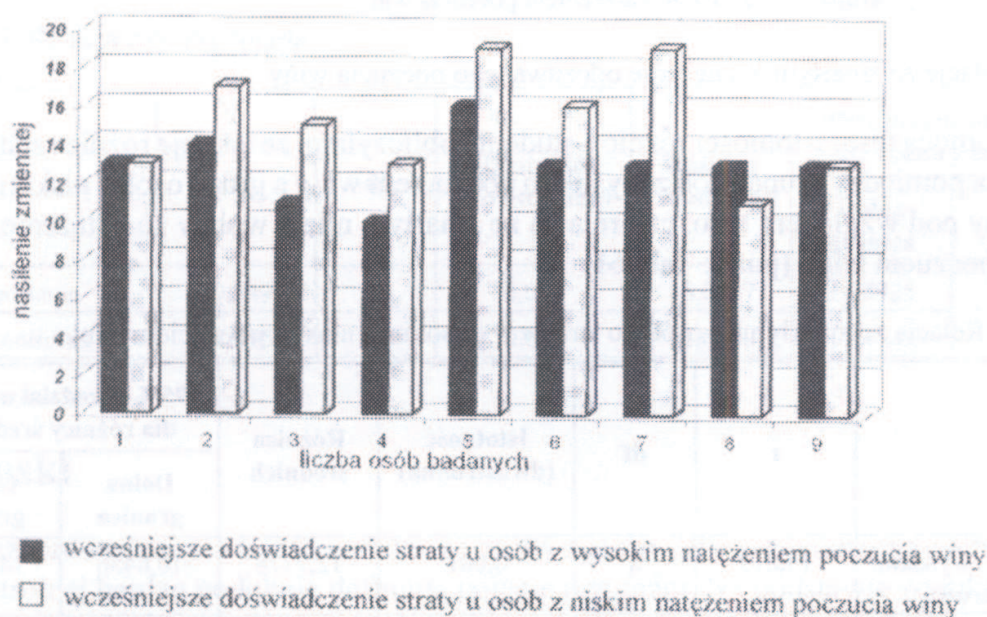
Za pomocą testu istotności różnic t-studenta obliczyłam, że istnieje różnica statystycznie istotna pomiędzy grupą badaną a grupą kontrolną. Na podstawie wyników badań wnioskuję, że grupa ofiar ocalenia otrzymała silniejsze wsparcie, niż grupa kontrolna (patrz: Tab. 4).

Rys. 5. Wsparcie, jakie grupy otrzymały od otoczenia

Tabela 4. Wsparcie od otoczenia

	t	df	Istotność (dwustronna)	Różnica średnich	95% przedział ufności dla różnicy średnich	
					Dolna granica	Górna granica
ofiary ocalenia	12,756	14	0,001	10,4000	8,6513	12,1487
grupa kontrolna	7,954	14	0,001	8,5333	6,2322	10,8345

Rys. 6. Wcześniejszego doświadczenia straty a natężenie odczuwanego poczucia winy

Za pomocą testu istotności różnic t-studenta obliczyłam, że istnieje różnica statystycznie istotna pomiędzy grupą osób z wysokim poczuciem winy a grupą osób z niskim poczuciem winy pod względem tego, czy wcześniejsze doświadczenie straty miało wpływ na natężenie odczuwanego poczucia winy (patrz: Tab. 5).

Tabela 5. Wcześniejsze doświadczenia straty u osób z wysokim i niskim poczuciem winy

	t	df	Istotność (dwustronna)	Różnica średnich	95% przedział ufności dla różnicy średnich	
					Dolna granica	Górna granica
osoby z wysokim poczuciem winy	22,860	8	0,001	12,8889	11,5887	14,1891
osoby z niskim poczuciem winy	15,918	8	0,001	15,1111	12,9219	17,3003

Rys. 7. Relacje ze zmarłym a natężenie odczuwanego poczucia winy

Za pomocą testu istotności różnic t-studenta obliczyłam, że istnieje różnica statystycznie istotna pomiędzy grupą osób z wysokim poczuciem winy a grupą osób z niskim poczuciem winy pod względem tego, czy relacja ze zmarłym miała wpływ na natężenie odczuwanego poczucia winy (patrz: Tab. 6).

Tabela 6. Relacja ze zmarłymi u osób po stracie z wysokim i niskim poczuciem winy

	t	df	Istotność (dwustronna)	Różnica średnich	95% przedział ufności dla różnicy średnich	
					Dolna granica	Górna granica
osoby z wysokim poczuciem winy	13,819	8	0,001	12,7778	10,6456	14,9100
osoby z niskim po- czuciem winy	22,570	8	0,001	16,4444	14,7643	18,1246

Rys. 8. Relacje osób badanych z osobą zmarłą

Grupa ofiar ocalenia uzyskała średnią $M = 4,02$. Według 5-stopniowej skali Likerta jest to wynik przeciętny, o wysokim natężeniu.

Grupa kontrolna uzyskała średnią $M = 3,15$. Według 5-stopniowej skali Likerta jest to wynik przeciętny, znajdujący się w strefie ciszy interpretacyjnej.

Za pomocą testu istotności różnic t-studenta obliczyłam, że istnieje różnica statystycznie istotna pomiędzy grupą badanych a grupą kontrolną. Na podstawie wyników badań wnioskuję, że grupa ofiar ocalenia oceniła swoją relację z osobą zmarłą jako silniejszą niż grupa kontrolna (patrz: Tabela 7).

Tabela 7. Relacja z osobą zmarłą

	t	df	Istotność (dwustronna)	Różnica średnich	95% przedział ufności dla różnicy średnich	
					Dolna granica	Górna granica
ofiary ocalenia	29,349	14	0,001	16,0667	14,8925	17,2408
grupa kontrolna	18,675	14	0,001	12,6000	11,1529	14,0471

Wnioski

— Z przeprowadzonych badań wynika, że osoby z grupy ofiar ocalenia oraz osoby z grupy kontrolnej bardzo podobnie definiują pojęcie przyjaciela. Na podstawie wyników badań przyjmuję, iż potrafiły one dokładnie określić, czy pozostawały w związku przyjacielskim z osobą zmarłą, czy też była to zwykła znajomość.

- Badania pokazały, że rodzaj straty jest zmienną determinującą poczucie winy występujące u osób przeżywających stratę. Oznacza to, że pozostawanie w związku przyjacielskim ze zmarłym ma wpływ na pojawienie się poczucia winy u tych osób. Osoby, które doznały straty kogoś, z kim nie odczuwały więzi przyjacielskiej również odczuwają poczucie winy, jednak jest to poczucie winy o słabszym natężeniu.
- Zmienna, jaką jest rodzaj śmierci nie jest zmienną determinującą poczucie winy występujące u osób przeżywających stratę. Oznacza to, że bez względu na to, czy zmarły zginął śmiercią samobójczą, czy zmarł w wyniku innego rodzaju śmierci u osób przeżywających stratę nie ma różnicy w odczuwanym poczuciu winy.
- Z przeprowadzonych badań wynika, że wcześniejsze doświadczenie straty ma wpływ na poziom nasilenia odczuwanego poczucia winy u osób przeżywających stratę.
- Po przebadaniu grupy osób po stracie z wysokim i niskim natężeniem poczucia winy wnioskuje, że relacja z osobą zmarłą jest zmienną determinującą poczucie winy występujące u osób przeżywających stratę. Oznacza to, iż więź emocjonalna, intensywność związku oraz częstość kontaktów mają wpływ na natężenie odczuwanego poczucia winy przez osoby przeżywające stratę.
- Z przeprowadzonych badań wynika, iż rodzaj wsparcia, jakie otrzymała od otoczenia osoba opłakująca nie jest zmienną determinującą występowanie poczucia winy u osób przeżywających stratę. Oznacza to, że wsparcie emocjonalne, jakie osoby przeżywające stratę otrzymały od otoczenia nie ma wpływu na odczuwane przez nie poczucie winy.
- Na podstawie dodatkowej analizy badań wnioskuje, że grupa ocalenia otrzymała silniejsze wsparcie od otoczenia niż grupa kontrolna.

Dyskusja psychologiczna

Z rozważań teoretycznych podjętych w niniejszym artykule można wysunąć pewne przypuszczenia, co do występującego poczucia winy u ofiar ocalenia.

Niestety nie wszystkie uzyskane w tych badaniach wyniki potwierdziły postawione przeze mnie hipotezy, zwłaszcza wyniki drugiej części badań, dotyczące zależności odczuwanego poczucia winy od rodzaju śmierci.

Wyniki przeprowadzonych badań wykazały, że poczucie winy występujące u osób, które straciły bliskiego przyjaciela w wyniku śmierci samobójczej nie jest silniejsze, niż poczucie winy występujące u osób, które doznały straty w wyniku innego rodzaju śmierci, niż śmierć samobójcza. Wynika z tego, iż rodzaj śmierci nie wpływa na występowanie poczucia winy, co potwierdza prawdziwość badań przeprowadzonych przez Cleiren'a w 1993 r. (Patrz: Hawton, van Heeringen, 2000). Inaczej ma się kwestia dotycząca poczucia winy i relacji osoby opłakującej z osobą zmarłą. Na podstawie analizy wyników badań wnioskuje, że osoby, które straciły przyjaciela odczuwają silniejsze poczucie winy niż osoby, które straciły bliskiego, z którym nie były w związku przyjacielskim.

Badalam również wpływ czynników sytuacyjnych na odczuwane przez osoby po stracie poczucie winy. Z wyników badań wywnioskowałam, iż siła więzi emocjonalnej oraz wcześniejsze doświadczenie straty przez osobę opłakującą ma znaczący wpływ na natężenie odczuwanego poczucia winy, natomiast wsparcie, jakie osoba opłakująca otrzymała od otoczenia nie powoduje zmniejszenia natężenia odczuwanej winy. Ciekawym wynikiem jest to, że ofiary ocalenia otrzymują silniejsze wsparcie od otoczenia, niż osoby, które prze-

żywią strata w wyniku innego rodzaju śmierci, niż śmierć samobójcza. Wynik, jaki otrzymałam w swoich badaniach jest zupełnie odmienny od założeń Cleiren'a, który stwierdził, że osoby w żałobie po śmierci samobójczej doświadczają mniejszego wsparcia społecznego, niż osoby będące w żałobie w wyniku innego rodzaju śmierci, niż śmierć samobójcza (Calhoun, 1982; za: Hawton, Van Heeringen, 2000).

Z przeprowadzonych badań wynika również fakt, iż natężenie poczucia winy występujące u osób przeżywających stratę zależy od siły więzi emocjonalnej z osobą zmarłą. Jest to ważna informacja z tego względu, iż problem występującego poczucia winy u ofiar ocalenia jest sprawą bardzo ważną, a jednocześnie zaniedbaną w badaniach nad przechodzeniem przez etapy żałoby po śmierci samobójczej. Dlaczego tak się dzieje? Prawdopodobnie wynika to z faktu, iż w naszym społeczeństwie temat śmierci samobójczej jest wciąż tematem tabu, co wcale nie oznacza, że problem ten nie istnieje. Drugim czynnikiem wpływającym na natężenie poczucia winy odczuwanego przez osoby oplakujące jest wcześniejsze doświadczenie straty. Zadaję sobie pytanie: czy potrafimy uodpornić się na śmierć? Jednak problem ten pozostawiam innym badaczom.

Bibliografia

- Anthony, M. (1994). *Dlaczego? Czyli samobójstwo i inne zagrożenia wieku dorastania*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Vocatio.
- Arystoteles (1982). *Etyka Nikomachejska*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Badura-Madej (1999). Problematyka utraty, osierocenia i żałoby w praktyce interwencji kryzysowej. [w:] *Wybrane zagadnienia interwencji kryzysowej — poradnik dla pracowników socjalnych*. Katowice: Biblioteka Pracownika Socjalnego.
- Brzeziński, J. (1978). *Elementy metodologii badań psychologicznych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Brzeziński, J. (1997). *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Eckhardt, A. (1998). *Autoagresja*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B.
- Eliade, M. (1994). *Mity, sny i misteria*. Warszawa: Wydawnictwo KR.
- Hawton, K., van Heeringen, K. (2000). *The international handbook of suicide and attempted suicide*. Belgium, Gent: Wiley.
- Hołyst, B. (1991). *Człowiek w sytuacji trudnej*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej.
- Kofta, (1979). *Samokontrola a emocje*. Warszawa: PWN.
- Krysińska, K. (2001). Zagadnienia żałoby po śmierci samobójczej. [w:] H. Sęk, L. Cierpiąłkowska (Red.), *Psychologia kliniczna i psychologia zdrowia*, Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Kübler-Ross, E. (1979). *Rozmowy o śmierci i umieraniu*. Poznań: Media Rodzina of Poznań.
- Lewis, C.S. (1974). *Cztery miłości*. Warszawa: Wydawnictwo PAX.
- Lis-Turlejska, M. (1989). Problematyka przeżywania utraty w psychologii klinicznej. Warszawa: Polskie Towarzystwo Psychologiczne Ossolineum. *Przegląd Psychologiczny*, t. XXXII, nr 3.
- Moore, B.E., Fine, B.D. (1990). *Słownik psychoanalizy*. Warszawa: Jacek Santorski & Co Wydawnictwo.

- O'Connor, N. (1994). *Pożegnanie miłości, czyli jak przetrwać stratę ukochanej osoby*. Warszawa: Jacek Santorski & Co Agencja Wydawnicza.
- Ogryzko-Wiewiórowska, M. (1994). *Rodzina i śmierć*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Ostrowska, A. (1997). *Śmierć w doświadczeniu jednostki i społeczeństwa*. Warszawa: IFiS.
- Pilecka, B. (1995). *Wybrane problemy samobójstw młodzieży*. Lublin: Pracownia Wydawnicza Fundacji Masz Szansę.
- Reisman, J.M. (1999). *Anatomy of Friendship*. New York: Irving Publishers.
- Sanders, C. (1996). *Powrót nadziei*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Sovernigo, G. (1993). *Poczucie winy*. Kraków: Wydawnictwo m.
- Suchańska, A. (1998). *Przejawy i uwarunkowania psychologiczne pośredniej autodestruktywności*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.